AURA - AN INTERNATIONAL BI-ANNUAL MULTIDISCIPLINARY E-RESEARCH JOURNAL

ISSN: 2348-6449 https://bmb.ac.in/aura/ aurabmb@gmail.com

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण आणि क्रीडा शिक्षणासमोरील आव्हाने आणि अडचणीः एक अभ्यास

प्रा. डॉ. आदित्य किषोर सारवे
क्रीडा संचालक,
भिवापूर महाविद्यालय, भिवापूर
9960567418
aadisar_11@yahoo.co.in

प्रस्तावना

शिक्षण हे कोणत्याही राष्ट्राच्या सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिक विकासाचे मूलभूत साधन आहे. बदलत्या जागतिक परिस्थितीचा विचार करून भारत सरकारने सन 2020 मध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (छम्च् 2020) लागू केले. या धोरणाचा मुख्य उद्देश विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक विकासाबरोबरच त्यांचा शारीरिक, मानसिक, भावनिक व नैतिक विकास साधणे हा आहे. याच पार्श्वभूमीवर क्रीडा शिक्षण व शारीरिक शिक्षणाला शालेय व उच्च शिक्षणामध्ये महत्त्वाचे स्थान देण्यात आले आहे. क्रीडा शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये आरोग्यदायी जीवनशैली, शिस्त, संघभावना, नेतृत्वगुण, आत्मविश्वास व स्पर्धात्मक वृत्ती निर्माण होते. नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण हे विद्यार्थी-केंद्रित, कौशल्याधारित आणि सर्वांगीण विकासावर आधारित आहे. या धोरणात केवळ बौद्धिक विकास नव्हे तर शारीरिक, मानसिक, सामाजिक व नैतिक विकासालाही समान महत्त्व देण्यात आले आहे. यामध्ये क्रीडा व शारीरिक शिक्षणाला मुख्य प्रवाहात आणण्यावर विशेष भर आहे.

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात क्रीडा शिक्षणाला केवळ सहअभ्यासक्रमीय घटक न मानता विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाचा एक महत्त्वाचा भाग म्हणून स्वीकारले आहे. कौशल्याधारित शिक्षण, अनुभवाधारित अध्ययन आणि व्यावसायिक शिक्षणाच्या संधी या धोरणाच्या केंद्रस्थानी आहेत. क्रीडा क्षेत्रामध्ये करिअरच्या विविध संधी उपलब्ध करून देण्याची दृष्टीही या धोरणात दिसून येते. तथापी, धोरणात्मक पातळीवर सकारात्मक बदल अपेक्षित असले तरी प्रत्यक्ष अंमलबजावणीदरम्यान क्रीडा शिक्षणास अनेक अडचणींचा सामना करावा लागत आहे.

अपुरे क्रीडा साहित्य, अपुúया सुविधा, प्रशिक्षित क्रीडा शिक्षकांची कमतरता, आर्थिक मर्यादा, पालक व समाजातील नकारात्मक मानसिकता आणि अभ्यासाचा वाढता ताण ही क्रीडा शिक्षणासमोरील प्रमुख आव्हाने ठरतात. त्यामुळे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या पार्श्वभूमीवर क्रीडा शिक्षणासमोरील आव्हाने व अडचणी यांचा सखोल अभ्यास करणे अत्यंत आवश्यक आहे.

- शालेय शिक्षणात क्रीडा शिक्षण

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणांतर्गत शालेय शिक्षण आणि क्रीडा शिक्षण यांचे एकत्रीकरण हे विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी अत्यंत आवश्यक आहे. क्रीडा शिक्षणामुळे विद्यार्थी आरोग्यदायी, शिस्तप्रिय, आत्मविश्वासू आणि सामाजिकदृष्ट्या सक्षम बनतात. त्यामुळे नवीन शैक्षणिक धोरणा अंतर्गत क्रीडा शिक्षण हे शालेय शिक्षणाचे प्रभावी व अनिवार्य अंग ठरते.

१) नवीन शैक्षणिक धोरणाची संकल्पना : नवीन शैक्षणिक धोरण हे भारतातील शालेय शिक्षण व्यवस्थेत मूलभूत बदल घडवून आणणारे धोरण आहे. या धोरणाचा मुख्य उद्देश विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडवणे हा असून त्यात बौद्धिक विकासासोबतच शारीरिक, मानसिक, सामाजिक आणि नैतिक विकासावर भर देण्यात आला आहे. त्यामुळे क्रीडा शिक्षणाला शालेय शिक्षणात महत्त्वाचे स्थान प्राप्त झाले आहे.

२) 5+3+3+4 रचना आणि क्रीडा शिक्षण : नवीन शैक्षणिक धोरणांतर्गत शालेय शिक्षणाची 5+3+3+4 अशी नवीन रचना करण्यात आली आहे. प्रारंभिक टप्प्यात खेळावर आधारित शिक्षण, मुक्त खेळ आणि शारीरिक हालचालींना प्राधान्य देण्यात आले आहे. प्राथमिक व माध्यमिक टप्प्यावर विविध खेळ, योग, व्यायाम आणि फिटनेस उपक्रमांचा समावेश करून विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक क्षमतेचा विकास करण्यावर भर दिला आहे.

३) शालेय अभ्यासक्रमात क्रीडा शिक्षणाचा समावेश : नवीन धोरणानुसार क्रीडा शिक्षण हे सह-अभ्यासक्रमिक न राहता मुख्य अभ्यासक्रमाचा भाग बनले आहे. शाळांमध्ये नियमित क्रीडा तास, शारीरिक शिक्षण, योग आणि ध्यानधारणा यांचा समावेश करण्यात आला आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये आरोग्याबाबत जागरूकता निर्माण होते.

४) शारीरिक व मानसिक आरोग्याचा विकास : शालेय स्तरावर क्रीडा शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांची शारीरिक तंदुरुस्ती सुधारते, लठ्ठपणा कमी होतो आणि विविध आजारांपासून संरक्षण मिळते. तसेच खेळांमुळे ताणतणाव कमी होतो, एकाग्रता वाढते आणि मानसिक संतुलन राखण्यास मदत होते. त्यामुळे अध्ययन प्रक्रियेत सकारात्मक परिणाम दिसून येतो.

ISSN: 2348-6449 https://bmb.ac.in/aura/ aurabmb@gmail.com

५) शिस्त, नेतृत्व आणि सामाजिक कौशल्यांचा विकास : क्रीडा शिक्षणातून विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त, वेळेचे भान, नेतृत्वगुण, संघभावना आणि सहकार्याची वृत्ती विकसित होते. शालेय जीवनातच हे गुण आत्मसात झाल्यामुळे विद्यार्थी भविष्यात जबाबदार नागरिक बनतात.

६) कौशल्याधारित व अनुभवाधारित शिक्षण : नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण अनुभवाधारित शिक्षणावर भर देते. क्रीडा शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष सहभागातून शिकण्याची संधी मिळते. खेळांमधील नियम, डावपेच, संघटन आणि निर्णयक्षमता यामुळे विद्यार्थ्यांची समस्या सोडविण्याची क्षमता वाढते.

७) मूल्यांकन पद्धतीतील बदल : नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार क्रीडा शिक्षणाचे मूल्यांकन केवळ गुणांवर आधारित नसून सातत्यपूर्ण आणि सर्वांगीण मूल्यमापनावर आधारित आहे. विद्यार्थ्यांचा सहभाग, प्रगती, फिटनेस आणि कौशल्यांचा विचार करण्यात येतो. यामुळे विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढतो.

८) पारंपरिक खेळांचे संवर्धन : नवीन शैक्षणिक धोरणांतर्गत कबड्डी, खो-खो, लंगडी, मल्लखांब यांसारख्या पारंपरिक भारतीय खेळांना शालेय शिक्षणात स्थान देण्यात आले आहे. यामुळे सांस्कृतिक मूल्ये जपली जातात आणि स्थानिक खेळांना चालना मिळते.

- उच्च शिक्षणात क्रीडा शिक्षण

उच्च शिक्षणात क्रीडा शिक्षणाला दिलेले महत्त्व हे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या सर्वांगीण विकासाच्या तत्त्वाशी सुसंगत आहे. क्रीडा शिक्षणामुळे विद्यार्थी शारीरिकदृष्ट्या सक्षम, मानसिकदृष्ट्या सुदृढ, नेतृत्वक्षम आणि आत्मनिर्भर बनतात. त्यामुळे उच्च शिक्षणातील क्रीडा शिक्षण हे गुणवत्तापूर्ण, आधुनिक आणि रोजगाराभिमुख शिक्षणाचे महत्त्वपूर्ण अंग ठरते.

१) उच्च शिक्षणातील क्रीडा शिक्षणाची संकल्पनाः उच्च शिक्षणात क्रीडा शिक्षण म्हणजे महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये शारीरिक शिक्षण, क्रीडा प्रशिक्षण, योग, फिटनेस आणि क्रीडा विज्ञान यांचा अभ्यासक्रमात समावेश होय. नवीन शैक्षणिक धोरणा अंतर्गत क्रीडा शिक्षणाला केवळ सह-अभ्यासक्रमिक उपक्रम न मानता शैक्षणिक व व्यावसायिक महत्त्व देण्यात आले आहे.

२) अभ्यासक्रमात क्रीडेला स्थान : नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणा नुसार उच्च शिक्षणात क्रीडा शिक्षणाला मेजर, मायनर आणि बहुविद्याशाखिय विषय म्हणून स्वीकारले जाऊ शकते. शारीरिक शिक्षण, क्रीडा विज्ञान, क्रीडा व्यवस्थापन, योग शिक्षण अशा अभ्यासक्रमांमुळे विद्यार्थ्यांना क्रीडाक्षेत्रात सखोल ज्ञान व व्यावसायिक कौशल्ये प्राप्त होतात.

३) क्रेडिट-आधारित क्रीडा उपक्रम : उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये क्रीडा व फिटनेस उपक्रमांना क्रेडिट्स देण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. विद्यार्थ्यांचा नियमित सहभाग, शारीरिक तंदुरुस्ती आणि क्रीडा कौशल्यांचा विकास या आधारावर मूल्यांकन केले जाते. यामुळे क्रीडा शिक्षणाला शैक्षणिक मान्यता मिळते.

४) शारीरिक व मानसिक आरोग्य संवर्धन : उच्च शिक्षणाच्या टप्प्यावर विद्यार्थी मानसिक ताण, स्पर्धा आणि करिअरच्या दडपणाला सामोरे जातात. क्रीडा शिक्षणामुळे ताणतणाव कमी होतो, एकाग्रता वाढते आणि मानसिक आरोग्य सुधारते. योग व ध्यानधारणा विद्यार्थ्यांना मानसिक स्थैर्य प्रदान करतात.

५) नेतृत्व, संघभावना व व्यक्तिमत्त्व विकास : क्रीडा शिक्षणातून विद्यार्थ्यांमध्ये नेतृत्वगुण, संघभावना, शिस्त, वेळेचे नियोजन आणि निर्णयक्षमता विकसित होते. महाविद्यालयीन क्रीडा स्पर्धा व उपक्रमांमुळे विद्यार्थ्यांना जबाबदारी स्वीकारण्याची व संघटितपणे काम करण्याची सवय लागते.

६) रोजगार व करिअरच्या संधी : उच्च शिक्षणातील क्रीडा शिक्षणामुळे विविध करिअर संधी उपलब्ध होतात. क्रीडा प्रशिक्षक, फिटनेस ट्रेनर, योग शिक्षक, क्रीडा व्यवस्थापक, क्रीडा पत्रकार, क्रीडा संशोधक अशा अनेक क्षेत्रांत रोजगाराच्या संधी निर्माण होतात. त्यामुळे क्रीडा शिक्षण हे उपजीविकेचे प्रभावी साधन ठरते.

७) क्रीडा संशोधन व नवोपक्रम : नवीन शैक्षणिक धोरणा अंतर्गत क्रीडा विज्ञान, क्रीडा मानसशास्त्र, पोषणशास्त्र आणि क्रीडा तंत्रज्ञान या क्षेत्रांत संशोधनाला प्रोत्साहन दिले आहे. यामुळे भारतीय क्रीडाक्षेत्रात नवोपक्रम घडून येतात आणि आंतरराष्ट्रीय पातळीवर स्पर्धात्मकता वाढते.

८) पारंपरिक व आधुनिक क्रीडांचा समन्वय : उच्च शिक्षणात कबड्डी, खो-खो, मल्लखांब, योग यांसारख्या पारंपरिक क्रीडांसोबतच आधुनिक क्रीडांनाही स्थान देण्यात आले आहे. यामुळे भारतीय सांस्कृतिक वारसा जपला जातो आणि जागतिक क्रीडाक्षेत्राशी सुसंगतता साधली जाते.

- नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये क्रीडा शिक्षणाचे महत्त्व

१) सर्वांगीण विकासावर भर : नवीन शैक्षणिक धोरण विद्यार्थ्यांच्या केवळ बौद्धिक विकासापुरते मर्यादित न राहता शारीरिक, मानसिक, भावनिक व सामाजिक विकासावर भर देते. क्रीडा शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांची शारीरिक तंदुरुस्ती वाढते, मानसिक ताण कमी होतो आणि सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण होतो. त्यामुळे विद्यार्थी सर्वांगीण व्यक्तिमत्त्व विकासाकडे वाटचाल करतात.

२) क्रीडा शिक्षणाला मुख्य प्रवाहात स्थान : नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये क्रीडा शिक्षणाला सह-अभ्यासक्रमिक घटक न मानता मुख्य अभ्यासक्रमाचा अविभाज्य भाग मानले आहे. शाळा व

ISSN: 2348-6449 https://bmb.ac.in/aura/ aurabmb@gmail.com

महाविद्यालयीन स्तरावर क्रीडा उपक्रम, योग, व्यायाम आणि विविध खेळांना शैक्षणिक महत्त्व देण्यात आले आहे. यामुळे क्रीडा शिक्षणाला प्रतिष्ठा प्राप्त झाली आहे.

३) शारीरिक व मानसिक आरोग्य सुधारणा : आजच्या स्पर्धात्मक युगात विद्यार्थ्यांमध्ये ताणतणाव, चिंता व जीवनशैलीशी संबंधित आजार वाढताना दिसतात. क्रीडा शिक्षणामुळे शरीर सुदृढ राहते, रोगप्रतिकारक शक्ती वाढते आणि मानसिक संतुलन राखण्यास मदत होते. योग व ध्यानधारणा यांचा समावेश हा नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा महत्त्वाचा भाग आहे.

४) शिस्त, नेतृत्व व संघभावना विकास : क्रीडा शिक्षणातून विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त, वेळेचे नियोजन, नेतृत्वगुण, निर्णयक्षमता आणि संघभावना विकसित होते. संघ खेळांमुळे सहकार्याची भावना वाढते, तर वैयक्तिक खेळ आत्मविश्वास आणि आत्मशिस्त वाढवतात. हे गुण भविष्यातील जीवनात व करिअरमध्ये उपयुक्त ठरतात.

५) कौशल्याधारित शिक्षणाला चालना : नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण कौशल्याधारित शिक्षणावर भर देते. क्रीडा शिक्षणामुळे शारीरिक कौशल्ये, रणनीती, समन्वय आणि समस्या सोडविण्याची क्षमता विकसित होते. यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये व्यवहारज्ञान आणि प्रत्यक्ष अनुभव प्राप्त होतो.

६) रोजगार व करिअरच्या संधी : नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणांतर्गत क्रीडेला करिअरच्या दृष्टीने महत्त्व दिले आहे. क्रीडा प्रशिक्षक, फिटनेस ट्रेनर, योग शिक्षक, क्रीडा व्यवस्थापक, क्रीडा पत्रकारिता अशा विविध रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होतात. त्यामुळे क्रीडा शिक्षण हे उपजीविकेचे साधनही बनू शकते.

७) भारतीय पारंपरिक खेळांचे संवर्धन : नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात कबड्डी, खो-खो, मल्लखांब, योग यांसारख्या पारंपरिक भारतीय खेळांना प्रोत्साहन दिले आहे. यामुळे सांस्कृतिक वारसा जपला जातो आणि स्थानिक खेळांना राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर ओळख मिळते.

८) मूल्यांकन पद्धतीत सुधारणा : नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार क्रीडा शिक्षणाचे मूल्यमापन केवळ गुणांवर आधारित नसून विद्यार्थ्यांचा सहभाग, प्रगती, फिटनेस व कौशल्यांवर आधारित असते. सातत्यपूर्ण व सर्वांगीण मूल्यमापन पद्धतीमुळे विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढतो.

- नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण आणि क्रीडा शिक्षणासमोरील आव्हाने आणि अडचणी

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये क्रीडा शिक्षणाला दिलेले महत्त्व हे शिक्षण व्यवस्थेतील सकारात्मक व दूरगामी बदल दर्शवते. क्रीडा शिक्षणामुळे विद्यार्थी आरोग्यदायी, शिस्तप्रिय, आत्मनिर्भर आणि सक्षम नागरिक घडतात. त्यामुळे नवीन शैक्षणिक धोरणांतर्गत क्रीडा शिक्षण हे आधुनिक, समतोल व गुणवत्तापूर्ण

शिक्षणाचे प्रभावी साधन ठरते. परंतु वर्तमान स्थितीत नवीन शैक्षणिक धोरण आणि क्रीडा शिक्षणासमोरील आव्हाने आणि अडचणी आहेत.

१) पायाभूत सुविधांचा अभाव : नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात क्रीडा शिक्षणाला महत्त्व दिले असले तरी अनेक शाळा व महाविद्यालयांमध्ये आवश्यक क्रीडांगण, व्यायामशाळा, उपकरणे आणि सुरक्षित खेळासाठी जागा उपलब्ध नाही. ग्रामीण व आदिवासी भागातील शैक्षणिक संस्थांमध्ये ही समस्या अधिक तीव्र आहे. अपुरी पायाभूत सुविधा असल्यामुळे धोरणाची प्रभावी अंमलबजावणी होत नाही.

२) प्रशिक्षित क्रीडा शिक्षकांची कमतरता : क्रीडा शिक्षणासाठी प्रशिक्षित व पात्र शारीरिक शिक्षण शिक्षकांची मोठी गरज आहे. अनेक शाळांमध्ये एकाच शिक्षकावर अनेक शाळांची जबाबदारी दिली जाते किंवा कंत्राटी शिक्षक नेमले जातात. यामुळे विद्यार्थ्यांना दर्जेदार प्रशिक्षण मिळत नाही आणि क्रीडा शिक्षण औपचारिकतेपुरते मर्यादित राहते.

३) शैक्षणिक अभ्यासक्रमाचा ताणः विद्यार्थ्यांवर शैक्षणिक अभ्यासक्रमाचा ताण मोठ्या प्रमाणावर आहे. पालक व शाळा प्रशासन बहुतेक वेळा परीक्षाभिमुख शिक्षणावर भर देतात. परिणामी क्रीडा शिक्षणासाठी आवश्यक वेळ दिला जात नाही. अभ्यासक्रम आणि क्रीडा उपक्रम यामध्ये संतुलन राखणे हे मोठे आव्हान ठरते.

४) पालक व समाजाचा नकारात्मक दृष्टिकोन : अनेक पालक क्रीडा शिक्षणाकडे वेळेचा अपव्यय म्हणून पाहतात. क्रीडेतून करिअर घडू शकते याबाबत जागरूकतेचा अभाव आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना क्रीडा उपक्रमांमध्ये सक्रिय सहभाग घेण्यास प्रोत्साहन मिळत नाही. समाजातील ही मानसिकता क्रीडा शिक्षणाच्या विकासास अडथळा ठरते.

५) आर्थिक मर्यादा व निधीचा अभाव : क्रीडा शिक्षणासाठी मोठ्या प्रमाणात आर्थिक गुंतवणुकीची आवश्यकता असते. क्रीडा साहित्य, प्रशिक्षकांचे वेतन, स्पर्धा आयोजन आणि आरोग्य सुविधा यासाठी पुरेसा निधी उपलब्ध नसतो. अनेक शाळा व महाविद्यालये आर्थिक मर्यादांमुळे क्रीडा उपक्रमांकडे दुर्लक्ष करतात.

६) मूल्यांकन पद्धतीतील अडचणी : नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार क्रीडा शिक्षणाचे सर्वांगीण मूल्यमापन अपेक्षित आहे. मात्र प्रत्यक्षात क्रीडा कामगिरीचे शास्त्रीय व वस्तुनिष्ठ मूल्यमापन करण्याची प्रभावी यंत्रणा अनेक ठिकाणी उपलब्ध नाही. त्यामुळे क्रीडा शिक्षणाचे मूल्यांकन औपचारिक स्वरूपाचेच राहते.

७) शहरी-ग्रामीण विषमता : शहरी भागातील शाळा व महाविद्यालयांमध्ये तुलनेने चांगल्या सुविधा उपलब्ध असतात, तर ग्रामीण भागात क्रीडा शिक्षणासाठी आवश्यक साधनसामग्री व प्रशिक्षकांचा अभाव असतो. या

ISSN: 2348-6449 https://bmb.ac.in/aura/ aurabmb@gmail.com

विषमतेमुळे ग्रामीण विद्यार्थ्यांना समान संधी मिळत नाही, जे नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या समतेच्या तत्त्वाशी विसंगत आहे.

८) विद्यार्थ्यांचा कमी सहभाग : अभ्यासाचा ताण, मोबाईल व डिजिटल माध्यमांचा अतिरेक, शारीरिक श्रमाची अनिच्छा यामुळे अनेक विद्यार्थी क्रीडा उपक्रमांपासून दूर राहतात. क्रीडा शिक्षणाची आवड निर्माण करणे आणि नियमित सहभाग सुनिश्चित करणे हे शिक्षकांसमोरील मोठे आव्हान आहे.

९) आरोग्य व सुरक्षिततेशी संबंधित समस्या : क्रीडा उपक्रमांदरम्यान दुखापती होण्याची शक्यता असते. अनेक शाळा व महाविद्यालयांमध्ये प्रथमोपचार सुविधा, वैद्यकीय तपासणी आणि विमा संरक्षणाची व्यवस्था अपुरी असते. त्यामुळे पालक क्रीडा उपक्रमांना विरोध करतात.

१०) धोरण आणि अंमलबजावणीतील तफावत नवीन शैक्षणिक धोरणात क्रीडा शिक्षणाबाबत स्पष्ट मार्गदर्शक तत्त्वे असली तरी प्रत्यक्ष अंमलबजावणीत अनेक अडचणी येतात. प्रशासनिक उदासीनता, समन्वयाचा अभाव आणि देखरेखीची कमतरता यामुळे धोरण अपेक्षित परिणाम साधू शकत नाही.

- क्रीडा शिक्षणातील आव्हाने व अडचणी दूर करण्यासाठी उपाययोजना

नविन शैक्षणिक धोरणाचर यशस्वीपणे अंमलबजावणी करण्यासाठी क्रीडा शिक्षणातील आव्हाने व अडचणी दूर करण्यासाठी पुढील उपाययोजना करणे आवश्यक आहे.

1. क्रीडा पायाभूत सुविधांचा विकास : शाळा, महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये दर्जेदार क्रीडा पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देणे अत्यंत आवश्यक आहे. प्रत्येक शिक्षणसंस्थेत खेळाचे मैदान, इनडोअर स्पोर्ट्स हॉल, व्यायामशाळा आणि आवश्यक क्रीडा साहित्य उपलब्ध असावे. ग्रामीण व आदिवासी भागांमध्ये विशेष निधी उपलब्ध करून तेथे क्रीडा सुविधा विकसित करणे गरजेचे आहे. सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी (च्च्च्द्ध मॉडेलद्वारे क्रीडा पायाभूत सुविधा उभारता येऊ शकतात.

2. प्रशिक्षित क्रीडा शिक्षक व प्रशिक्षकांची भरती : क्रीडा शिक्षण प्रभावी होण्यासाठी प्रशिक्षित आणि पात्र क्रीडा शिक्षकांची नेमणूक आवश्यक आहे. फिजिकल एज्युकेशन, स्पोर्ट्स सायन्स, कोचिंग व फिटनेस ट्रेनिंगमध्ये पदवी व पदव्युत्तर शिक्षण घेतलेल्या उमेदवारांना प्राधान्य द्यावे. सेवेत असलेल्या क्रीडा शिक्षकांसाठी नियमित प्रशिक्षण कार्यशाळा, रिफ्रेशर कोर्स व कौशल्यवृद्धी कार्यक्रम राबवावेत.

3. अभ्यासक्रमात क्रीडा शिक्षणाचा समावेशः क्रीडा शिक्षणाला केवळ सहअभ्यासक्रमीय उपक्रम न मानता मुख्य अभ्यासक्रमाचा अविभाज्य भाग बनवणे गरजेचे आहे. वय व क्षमतेनुसार अभ्यासक्रम तयार करून

त्यात योग, पारंपरिक खेळ, मैदानी खेळ व फिटनेस आधारित क्रियांचा समावेश करावा. मूल्यांकन पद्धतीत विद्यार्थ्यांच्या सहभाग, कौशल्य आणि सातत्याला महत्त्व द्यावे.

4. आर्थिक सहाय्य व निधीची तरतूदः क्रीडा शिक्षणासाठी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय तरतूद करणे आवश्यक आहे. शाळा व महाविद्यालयांना क्रीडा साहित्य, स्पर्धा आयोजन, प्रवास खर्च व प्रशिक्षणासाठी विशेष अनुदान द्यावे. आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल विद्यार्थ्यांसाठी शिष्यवृत्ती, क्रीडा किट्स आणि मोफत प्रशिक्षण सुविधा उपलब्ध करून द्याव्यात.

5. पालक व समाजाची मानसिकता बदलणे : पालक व समाजामध्ये क्रीडा शिक्षणाबाबत सकारात्मक दृष्टीकोन निर्माण करणे महत्त्वाचे आहे. क्रीडा शिक्षणामुळे होणारे शारीरिक व मानसिक फायदे, तसेच क्रीडा क्षेत्रातील करिअरच्या संधी याबाबत जनजागृती करावी. पालक-शिक्षक सभा, क्रीडा महोत्सव व कार्यशाळांच्या माध्यमातून ही मानसिकता बदलता येऊ शकते.

6. तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापरः क्रीडा शिक्षणामध्ये तंत्रज्ञानाचा वापर वाढवावा. फिटनेस ॲप्स, व्हिडिओ विश्लेषण, ऑनलाइन प्रशिक्षण मॉड्यूल्स आणि ई-लर्निंग प्लॅटफॉर्मद्वारे विद्यार्थ्यांचे कौशल्य सुधारता येते. क्रीडा कामगिरीचे डेटा विश्लेषण करून वैयक्तिक प्रशिक्षण योजना तयार करता येतात.

7. धोरणाची प्रभावी अंमलबजावणी व देखरेख : नवीन शैक्षणिक धोरणातील क्रीडा शिक्षणविषयक तरतुदी प्रभावीपणे राबवण्यासाठी स्वतंत्र निरीक्षण व मूल्यमापन यंत्रणा निर्माण करणे आवश्यक आहे. शिक्षणसंस्थांमध्ये क्रीडा उपक्रमांची नियमित तपासणी, प्रगती अहवाल व गुणवत्ता मूल्यांकन केले जावे.

- निष्कर्ष

नविन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण हे क्रीडा व शारीरिक शिक्षणाला केवळ एक उपक्रम नाही तर एक सर्वांगीण शिक्षणात्मक गरज म्हणून पाहते. शारीरिक शिक्षण विद्यार्थ्यांना अधिक सशक्त, शिस्तबद्ध, सहनशील, नेतृत्वक्षम, आणि जीवन कौशल्यांनी परिपूर्ण बनवते. त्या दुर्बलतेपासून सशक्तीकरणाच्या दिशेने शिक्षण प्रणालीला नेण्याचे नविन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये क्रीडा शिक्षणाला महत्त्वपूर्ण स्थान दिले असले तरी त्याच्या प्रभावी अंमलबजावणीसमोर अनेक आव्हाने आणि अडचणी उभ्या आहेत. पायाभूत सुविधा, प्रशिक्षित मनुष्यबळ, आर्थिक संसाधने, सामाजिक दृष्टिकोन आणि प्रशासनिक अंमलबजावणी या सर्व बाबींमध्ये सुधारणा झाल्यानंतरच क्रीडा शिक्षणाचे उद्दिष्ट साध्य होऊ शकते. क्रीडा शिक्षणाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडवण्यासाठी धोरणात्मक इच्छाशक्ती आणि समन्वित प्रयत्नांची नितांत आवश्यकता आहे.

- संदर्भ सूची

1. कुलकर्णी, र. (2021), शिक्षण व्यवस्था आणि नवीन शैक्षणिक धोरण, विद्या प्रकाशन, पुणे.

2. पाटील, एस. आर. (2022), भारतामधील क्रीडा शिक्षणः संधी आणि आव्हाने, साई प्रकाशन, औरंगाबाद.

3. देशमुख, व्ही. बी. (2021),"शालेय व उच्च शिक्षणात क्रीडा शिक्षणाचे महत्त्व", मराठी शिक्षण संशोधन पत्रिका, खंड 5, अंक 2.

4. जाधव, के. टी. (2020), शारीरिक शिक्षण व योगशास्त्र, निराली प्रकाशन, पुणे.

5. शिंदे, आर. एस. (2022),"ग्रामीण व शहरी भागातील क्रीडा शिक्षणातील असमानता",

6. पवार, एम. डी. (2019), भारतातील क्रीडा चळवळ व शिक्षण, प्रशांत प्रकाशन, कोल्हापूर.

7- Government of India, Ministry of Education (2020) National Education Policy 2020, New Delhi.